

תרבות וספרות

גדעון קצנלסון

«עב צחורה ובעלת כנפים»

(לברור פרשה אחת ב"מגילת האש")

פרוזדור שנפתח

בוודאי של העלם בהיר העינים שב"מגילת האש" יש נקודה חשובה אחת, שלא הושם אליה לב. הנזיר, שהיה המחנך העיקרי של העלם, לימד אותו "להביט שמימה"; ומכאן אפשר היה, לכאורה, להסיק, שעד לפגישתו של העלם עם הנזיר היה נוטה מטבע-ברייתו להשפיל את עיניו אל הארץ. אולם התכונה העיקרית של העלם, שהיא התסתכלות ב"שמים", איננה אצלו תכונה, שרכש אותה מן הנזיר, אלא תכונה, שציינה אותו עוד לפני שהכיר את הנזיר בכלל. עוד בימי ילדותו, כשאביו ואמו היו אתו ולפיכך לא נזקק ליחס-לימודיו של הנזיר, היה תמיד מתגנב "לפנות שחר" מסוכת-משכבו ועולה על גבעה, כשעיניו נטויות אל שמי-התכלת. הוא אמנם מודה, ש"רא היה את אלוהי-השמים ואוהב את אלוהי-ההרים והעמקים, אולם גם יריאה זו שלו לא מנעה אותו מן החסי תכלות בשמים, דמותה של העלמה, שנתגלתה אליו מכוכבי-השחר, וכפיי הנראה באופן קבוע, הביאה אותו, בסופו של דבר, לידי כך, שבגללה אהב גם "את כל השמים ומלואם" והתרגל להישיר את מבטו אל הי שמים. גם לאחר שנתיתם מאביו ו הופקר ע"י אמו — עדיין לא נפרשה עליו מיד חסותו של הנזיר: גלמוד ומבוהל תעה בין ההרים, אולם דמות העלמה, שהופיעה בקביעות "בשחר מראש הרים", הסיגה תמיד את פחדיו וריככה את כדידותו הקשה. שוב ירידה איפוא עליו — בהשפעת דמותה של העלמה שבשמים, שאלה היו נטויות עיניו — חשלוות, אולם למרות הסתכלות זו שלו בשמים, שנעשתה אצלו טבע שני עוד לפני שנתקל בו הנזיר, קובע הוא עצמו, שרק הנזיר לימד אותו להביט אל השמים, מה מן החידוש היה איפוא בלימוד זה, שלימד אותו הנזיר?

הבחורים, שלטי כל הנתונים היה כהדגשה טבעית גם מנקודת-ראותם של השמים, נעשתה הרגשה, שנראית כמכוננת נגד השמים. בעלמה ובכל הקשור בכיסופים לי עלמה רואה הוא מעתה ואילך, בהשי פעתו של הנזיר, את הניגוד הפוחי לט לכל מרומם: שטן מול אלוהים, אש-זרה מול אש-קודש, תלת-הן של בלורית מול תלת-האש שעל המזבח. הוא נמשך לכל אחד מהם — ומכיוון שכך, הריחו מעתה ואילך

רישום מאת חיים גליקספרג

לא רק אומלל, אלא הרבה יותר מזה: אובד-עצות. מן הפרוזדור של דירת-המגורים שלנו נפתחות דלתות גם לחדר-שיינה וגם לקודש-קדשים ואנו יוצאים ובאים, ובאופן חטבי ביותר, בכל החדרים. תורתו של הנזיר פילגה את הדירה, סתמה את הפרוזדור והי עמידה אותנו לפני ברירה קיצונית: או קודש-קדשים, שכולו טוהר, או חדר-שינה, שכולו סומאה. מכאן נפ" תוליו של העלם בחירי-העיניים שב"מגילת-האש".

לא היה כל פרוזדור

חלפו שנים, העלם בחירי-העיניים — שנפרד מן הנזיר, אולם מודרך ע"י תורתו — עולה לבית-המקדש שבירושלים ושם, לאחר נסיונות קשים, הוא מקריב את עצמו, כולו, לרוממות שמים, שאין בהם עלמה. בינתיים גם נחרב בית-המקדש ופת" חיל המסע המפורסם של מאתים הי בחורים, שאחד מהם הוא העלם ב" הירי-העיניים ושני איש זעום-עפעפים, ושל מאתים הבחורות באי שומם יר עליהם לכלות מן העולם, מסתבר כאן בראש וראשונה ע"י נוכחותו של העלם בחירי-העיניים, שאינו פוסק מ" להסתכל בשמים אולם כאשר חתי חיל קיום זה שלהם לחתבסס גם על הסתכלות למטה — בא עליו הקץ. נהרה-אבדון, שבו חסתמלו חיים ללא מבט אל השמים ושאליו הושי פלו עיניהם של הבחורים, הוא ש" היה, בסופו של דבר, גם הקבר של בחורים אלה, ורק העלם בחירי-העיניים, שעניו היו נשואות אל השמים ואל תורתו של הנזיר, הוא ש" נשאר בחיים.

אולם דווקא אז, כאשר על כתפיו של העלם בחירי-העיניים הוטל המשא הכבד מאד של שמירה על רציפות עולמם של הבחורים, שטבעו בנחר-האבדון — מתגלית לעיניו במרומי-השמים, לאחר הפסקה ארוכה מאד, דמותה של העלמה, וגם הפעם, כמו בעבר הרחוק, לפני שעדיין ספג את תורתו של הנזיר, "על ראשה תזרח אילת-השחר". שוב, אולי בפעם הי אלה, מתברר לעלם בחירי-העיניים, שלא תתכן רוממות ללא עלמה וש" אין הוא יכול, וגם אינו זכאי, לחתי עלם ממשמעות עתיקה זו, שנתחדר שה לעיניו דווקא הפעם, עם טביעתם הסראגית של כל הבחורים האחרים בנהרה-אבדון.

גם אילת-השחר מתגלית הפעם ב" משמעות מיוחדת במינה. בית-המקדש נחרב, אולם אילת-השחר יודעת את מקום-הסתרים, שנגנו בו תלתל אחרון מאש-הקודש, שבערה על המז" בה שבבית-המקדש: על-כן רומות היא ממרומים, מדריכה את אלה, ששחרורו של תלתל אחרון זה של אש-הקודש הוא תפקיד-חיהם, ומ" ליכה אותם למחוז-חסצם. אין היא כבר איפוא מורה-דרך לרוממות סתי מית, כפי שהיתה לפני חורבן בית-המקדש, אלא גם מורה-דרך להגשמי תו של יעוד מרכזי יותר ומדויק יר תר. אין רוממות של ממש בלא אש-

(הסוף בעמוד 13)

דומה, שחידוש זה שבלימודו של הנזיר אינו קשור בהסתכלות כשלעצ" מה, אלא במראה-השמים. בשמים, ש" העלם ראה אותם לפני שנפגש ב" נזיר, נמצאת עלמה, ואילו בשמים, שהנזיר מפנה אליהם את עיני העלם, אין עלמה. תורת הנזיר תובעת אי" פוא הפרדה מוחלטת בין הגורם האר" צי, שהארוטיקה היא בו ציר מרכזי, לבין הגורם הרוחני, שמסתמל ע"י שמים ללא עלמה. בכל הסתכלות ב" שמים יש משום רוממות, אולם רומ" מות, שדמות עלמה במרכזה, אין בה, לדעת הנזיר, משום טוהר. אילת-ה" שחר, שמסתמנת באופן בולט כל כך בשמים שב"מגילת האש", חיתה צרי" כה להיות מורה-דרך לרוממות טח" רה כזאת, אולם העלם רואה תמיד את העלמה שבשמים כשהיא צמודה אל אילת-השחר. על-כן מתבסס החי נוד, שהנזיר מחנך בו את העלם, על פיתוח חושי-ראית, שיוסנת אל השמים ויבחין באילת-שחר, שאין צמודה אליה כל דמות של עלמה.

אולם מסתבר, שחושי-ראיה כזה הוא, לאמיתו של דבר, הוש לקוי ביותר, את תחילתה של עיקר הי טראגדיה של העלם בחירי-העיניים אין לראות במוות של אביו ובחילול-כבודת של אמו, אלא בפגישתו עם הנזיר, אמנם גם עד לפגישתו עם הנזיר ידע העלם ימים קשים, אולם נשמתו לא חיתה, על כל פנים, חצור ית. הגורם הארוטי-גופני לא היה נפרד מן הגורם הרוחני-אידיאליסטי, אלא, להפך, צמוד היה אליו ואולי גם משלים אותו. הארוטי והאידיאלי צמודים היו יחדיו; העלמה היתה ב" שמים. אמנם חדים חלשים מן ההפ" דה שבין אלה השניים הגיעו גם אל העלם, כי גם הוא — ועדיין אין הוא עלם, אלא ילד בלבד — כבר מבי חין, כאמור, בין "אלוהי הרים ועמ" קים", שאותו הוא אוהב, לבין "אלי" הי שמים", שמפניו הוא ירא. אולם העובדה, שמדי בוקר בבוקר מתגלית אליו העלמה בשמים דווקא, מחלי" שה את רושמו של הדהוד רחוק זה, רק פגישותיו של העלם עם ה" נזיר לימדו אותו, שמבט נטוי אל עלמה הוא בבחינת חטא, ולפיכך ניתקו את דמות העלמה מן השמים והצמידו אותה אל יחידות ארציות יותר כמו הנחל, שבו נתגלתה ל" עיני העלם דמות עלמה במערומקה. מה שחוצה את נשמתו של העלם אי" נה איפוא הרגשת דביקותו בעלמה. אלא הרגשת החטא שבדביקותו זו, ההרגשה, שקודם לכן נראתה בעיניו מדברי, קיומם המסתורי של מאתים

„עב צחורה ובעלת כנפים“

(סוף מעמוד 10)

קודש על מזבח: נמצא איפוא את אש-הקודש ונחזור לעולם את אורה. אולם העובדה שגם עכשיו עדיין צמודה לאילת-השחר דמותה של העלמה — היא אופיינית ביותר כל מלחמותיו הנפשיות של העלם. כל הנסיונות הקשים מאד שנתנסה בהם — לא היה בהם כדי לנתק מן אילת-השחר את דמות העלמה ול-הפריד בין הכיסוף הארוטי לכיסוף הרוחני. על-כן צפוי עוד לעלם נסיון נוסף, אולי הכבד שבנסיונותיו ושוב, אולם הפעם בממדים נרחבים יותר ובגוונים הריפים יותר, ניצבים אנו לפני השאלה, שימיה כימי עו"ל: אם חטא היא הארוטיקה אם לאו.

כי כאשר משפיל העלם את עיניו אל נהר-האבדון, רואה הוא כיצד פש-תקטים במים השחורים של הנחל גם אילת-השחר וגם דמות העלמה שבי ריפוס אולם קצת לאחרי-מכן מבי-הין הוא, שדמות העלמה נעלמה מן השמים, אולם דמותה עודנה טבוי-עה בנחל כצורה בחותם, והיא נשי-קפת אליו עם כוכב-השחר משחור-מצולה. זהו מצב, שטמונה בו הפ-תעה מאלפת: צלם העלמה שבמים הוא סוף-סוף השתקפות בלבד של מקור, שנמצא מעל למים: מתקבל איפוא על הדעת, שאם יחלוף ה-מקור — תחלוף גם ההשתקפות. פי-רושה של השתקפות, שאינה נעלמת עם היעלמותו של המקור, הוא, ש-לא השתקפות היתה כאן, אלא מקור. מכאן, שדמות העלמה שבשמים ה-תה רק דמות-מדוחים, ואילו הדמות האמיתית והמקורית של העלמה מצו-יה בלב המים — כלומר, בנהר-האב-דון — ולא בשמים, שהם טהורים ממציאותן של עלמות. וכיוון שנהר-האבדון הוא התגלמות ה-חטא המכשיל — אין מנוס מן המסקנה, שגם בדמות העל-מה יש משום התגלמותו של החטא. העלמה איננה איפוא השלמתם של השמים, אלא ניגודם. צדק הנזיר, לשוא דיברנו איפוא על פרודור בדירת-מגורים אחת, שממנו נסת-עמו ולתות לחדר-שינה ולחדר-טו-הר, לא היתה בכלל דירת-מגורים משותפת ולפיכך לא היה, כמובן, כל פרודור.

הפת-דעת כמון של אדריכל גדול

לכאורה נעלמה איפוא מן השמים דמותה של העלמה. הקשר שבין אי-לת-השחר לבין דמותה של העלמה ניתק ואיננו ומעתה מסתמנים הדב-רים בצורה ניגודית-קוטבית: בשמים נמצאת אילת-השחר בלבד והיא מד-

ריכה את העלם בחיר-העינים בדרכי אל מקום-הסתרים של אש-הקודש: ואולם בנהר-האבדון נמצאת העלמה, שמדריכה את העלם בחיר-העינים בדרכו אל הכליון הברירה, שלפניה עומד העלם. מנוסחת איפוא בבהי-רות: השמים או האבדון הארוטיקה מטבע-ברייתה בחטא, או השליחות הרוחני, שקשורה באש-הקודש.

אולם בברירה זו, בניסוח הקיצו-ני שלה, אין כפי-הנראה משום הת-אמה לאוהה אמת, ש„מגילת האש“ מתלבטת בקביעתה, על-כן נרמות ב„מגילת האש“ גם פירכה על ברי-רה זו, אלא שהיא נקטעת בתחילתה, בלא שתגיע לכלל סיתוי סופי, זו היתה פירכה, שתוך כדי כתיבה ה-סיח כפי-הנראה ביאליק את דעתו מתכליתה ולפיכך נשתבצה, בסופו של דבר, במסגרת, שלא נועדה לה, וכך בוזבזה הזדמנות מזחירה ובעלת כוח פיוטי מדהים בעוצמתו, שיכלה להיות אחת מאבני-החן של „מגי-לת האש“, אולם לא היתה.

כי כאשר נתברר לעלם בחיר-העי-נים, שהקשר בין צלם העלמה בנהר-האבדון לבין אילת-השחר בשמים הוא קשר מדומה בלבד — מופיע ב-„מגילת האש“ גורם חדש, שעד עכ-שיו לא הוזכר בכלל, על העלם, ש-השלים עם הרעיון, שאין עלמה ב-שמים, באה סוף-סוף שלוותו ודווקא אז, לכשחסתכל באותו מקום בשמים, שקודם-לכן, לפני שבאה עליו של-וות-השלמה, ראה בו את דמות ה-עלמה — הבחין ב-בעין עב יחידה וקטנה מרחפת ותלויה, והעב צח-רה ובעלת-כנפים, וכתבנית-יד י-צאת מתחת לכנפת, שלווחה מעל אי-לת-השחר, הדמות מלאך היא ואם דמות העלמה ע"ז עתה, כאשר צועד הוא, מודרך ע"י אילת-השחר, בדרך, שמובילה אל מקום-הסתרים של אש-הקודש הננוחה, מעיד עליו ביאליק, ש„צלם הנערה במים וחעב הצחורה במרום — משו גם הם פי מקום וילכו אחריו“. העב הצחורה במרום וצלם העלמה במים אמנם אי-נם צמודים כאן זה לזה, אולם הם בני-לוויה בלתי-נפרדים. המסע ה-משותף שלהם מעיד איפוא, שניתוק מוחלט ביניהם הוא כפי-הנראה דבר בלתי-אפשרי.

השאלה, שאותה שואל ביאליק עצי-מו, אם העב הצחורה היא „דמות ה-עלמה“ — היא שאלה מעניינת: אלמלא נשאלה — אי-אפשר היה להבין על שום מה בכלל הוכנסה כאן לתוך התיאור, שתאום, עב צחורה, אם תפ-קידה של העב הצחורה הוא רק ל-הדריך את העלם בדרכו אל אש-הקודש — הרי ממלאת תפקיד זה,

ובתצלחה רבה, אילת-השחר. העב הצחורה היא איפוא כאן מיותרת ל-חלוטין. על-כן מסתבר, שב„מגילת-האש“ נועד לעב הצחורה תפקיד נוסף, שאין אילת-השחר ממלאת אר-תו, וכיוון שמצד אחד מוזכרת עב זו רק תחל ברגע, שבו נעלמה מן השמים דמות העלמה ונשתקעה ב-נהר-האבדון, ואילו מצד שני, ל-אמור, משמשת עב זו שבשמים בת-לוויה בלתי-נפרדת של צלם העלמה שבנחל — אין מנוס מן המסקנה, שחעב הצחורה ממלאת עתה בשמים אותו תפקיד, שקודם-לכן מילאה אר-תו העלמה. דמות העלמה נתפלגה איפוא ומעתה פנים כפולות לה: פני העב שבשמים ופני העלמה ש-בנהר-האבדון. הכיסוף הארוטי, ש-איננו אחיד, כמה וכמה מדרגות לו: מדרגה טהורה יותר, והיא מדרגת הפנים שבשמים, ודרגה טהורה פ-חות, אולי אפילו טמאה, והיא מדר-גת הפנים שבנהר-האבדון. הברירה, שחעלם בחיר-העינים עומד לפני מעתה, איננה איפוא ברירה בין תר-רת הפרישות של חנוזיר לבין תורת התמכרות הארוטית המוחלטת, אלא ברירה בין שילוב הארוטיקה בחיים, שמתבססים על יסודות רוחניים, ל-בין ניתוקה של הארוטיקה מחיים אלה, אילת-השחר משתפת פעולה עם העב הצחורה ושהיתן מובילות את העלם לאש-הקודש הננוחה; אולם אין זה מן הנמנע, שברגע האחרון י-פר שיתוף-פעולה זה ואת מקומה של העב הצחורה יתפסו הפנים ה-אחרות שלה, שהם פני העלמה ש-בנהר-האבדון. העלמה איננה בשמים בלבד ואיננה בארץ — או בנהר-האבדון — בלבד, אלא בשני המקו-מתו תאלה גם יחד, וכנו, שאי-אפ-שר לנו בלא אש-קודש, אולם גם אי-אפשר לנו בלא עלמה, תלוי הדבר, אם ויקתנו לשני אלה תביא לנו ברכה או תביא נזק, לא רק קטבים לפנינו, אלא גם, ואולי בעיקר, יסו-רות, שניתנים למיווג.

אולם את ההברקה הזאת, שגר-מה בסופו של הפרק הששי של „מגילת האש“ ובתחילתו של הפרק השביעי — לא הביא ביאליק לכלל פיתוח. הרעיון על הפנים הכפולות של העלמה היה אצלו בבחינת סיו-טה, שלא הושלמה, ואחר-כך הסיח כפי-הנראה את דעתו מעיקרה ולפ-י כך שילב אותה בסיוטה אחרת, של-מה וארוכה יותר. על-כן אין העב הצחורה מתגלית בסופו של הפרק השביעי כדמות כפילה של העלמה שבנהר-האבדון, שאתה יש לה דב-רים משותפים רבים, אלא כעושיית-דברה של אילת-השחר בלבד, וכ-תפקיד זה, כאמור, מיותרת היא ל-

חלוטין. כשכוחותיו הנפשיים של ה-עלם בחיר-העינים, שהצליח סוף-סוף להגיע אל אש-הקודש ולהניף אותה למרומים, לא צמדו לו באותו רגע בפני כוח-הפיתוי שבעלמה ר-הוא קוסף משוס-כך אל בין זררי-עותיה הפשוטות בנהר-האבדון — נודעוזה אילת-השחר וגם העב ה-צחורה נחרדה ונמוגה, מכאן אפשר איפוא להסיק, שבסופו של דבר לא העב הצחורה והעלמה הן שתיים ש-הן אחת, אלא רק העב הצחורה ר-אילת-השחר. אין כל קשר בין העב הצחורה לבין דמות עלמה, וכך בוזי בזה כאן, כאמור, הזדמנות מצויינת לפיתוחו של רעיון הפנים הכפולות שבארוטיקה.

לפרודור של דירות-המגורים, ש-דלתות לה אל חדר-שינה ואל קר-דש-קדשים, נשקף היה קישוט מיר-חד במינו, אלא שדווקא הסח-דעת קל של האדריכל הגדול, מתכננו של קישוט זה, מנע את הדבר.